

İlâhiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Tercih Sıralamaları Üzerine Psikolojik Bir Araştırma: Çukurova Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Örneği

Asım YAPICI, Yard. Doç. Dr.

Çukurova Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi

Zeki Salih ZENGİN, Yard. Doç. Dr.

Çukurova Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi

Atıf/©– Yapıcı, A. & Zengin, S. Z. (2003). İlâhiyat fakültesi öğrencilerinin değer tercih sıralamaları üzerine psikolojik bir araştırma: Çukurova Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (4), 173-206.

Özet– İnsanların benimsediği değerler zamanla değişmektedir. Bu değişim ise çok çeşitli faktörlerin etkisiyle ortaya çıkmaktadır. Günlük hayatı etkileyen değerlerde ortaya çıkan gelişmeler bireyin tutum ve davranışlarını etkilediği gibi, sosyal değişimin yaşandığını da göstermektedir. Değerler değişmeseydi hem bireyler hem de toplum statik bir yapı kazanırdı. Eğer değerler çok hızlı bir şekilde sürekli değişen bir karakter gösterseydi, bu durumda, hem bireyin kişilik yapısında hem de toplumsal yapıda denge ve istikrar sağlanamazdı. Bu noktada insanların tercih ettikleri değerlerin farklı faktörlere bağlı olarak değiştiği söylenebilir. Böyle bir teorik öngörüden hareket eden bu çalışmada ilâhiyat fakültesi öğrencilerinin değer tercih sıralamaları ve bunları etkileyen bazı değişkenler incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre; cinsiyet ve öğrenim görülen bölüm etkenleri değerlerin tercihinde anlamlı bir farklılık ortaya çıkarmamıştır ($p>.05$). Bununla birlikte ekonomik durum, ilâhiyat fakültesini isteyerek ya da istemeden tercih etme, öğrenime devam edilen sınıf ve dine önem verme düzeyi gençlerin değer tercihlerinde anlamlı farklılıklar meydana getirmiştir ($p<.05$).

Anahtar Kelimeler– Din, Dindarlık, Din Eğitimi, Değerler, Amaç Değerler, Araç Değerler, Gordon W. Allport, Rokeach.

Konunun Belirlenmesi, Sınırlandırılması ve Amacı

Bu çalışmanın konusunu yüksek düzeyde din eğitimi alan gençlerin değer tercih sıralamalarının araştırılması oluşturmaktadır. Amacı ise, ilâhiyat fakültesi öğrencilerinin günlük hayatın akışı içerisinde hangi değerlerin etkisini daha çok hissettikleri, eğitim-öğretim süreciyle birlikte değer tercih sıralamalarında herhangi bir değişikliğin olup olmadığı, olduysa bunun hangi yönde gerçekleştiğini tespit etmeye çalışarak, din eğitiminin fertler üzerindeki biçimlendirici etkisinin psikolojik bir yaklaşımla incelenmesinden ibaretir.

Belirli bir alan ve dönemle sınırlı olan bu çalışmada, din eğitiminin fertleri nasıl etkilediği, onlara nasıl bir dünya görüşü kazandırdığı ve öğrencilerin gerek bireysel yaşantılarında gerekse sosyal ilişkilerinde hangi değerlerin ön plâna çıkmasına zemin hazırladığı vb. meseleler tespit edilmeye çalışılacaktır. Çünkü kişinin kendisini bağlı hissettiği değerler onun duygu, düşünce ve davranışları üzerinde belirleyici bir fonksiyona sahiptir. Bu sebeple bu çalışmada cinsiyet, ekonomik durum ve dine önem verme düzeyinin değerler üzerinde nasıl bir etkisinin olduğu araştırılacaktır. Bununla birlikte temelde haftalık ders saati ve müfredatı itibarıyla yoğun din eğitimi gören ilâhiyat fakültesi lisans bölümü öğrencileriyle, dinî içerikli dersler itibarıyla haftalık ders saati ve müfredatı nispeten hafifletilmiş olan ilköğretim din kültürü ve ahlâk bilgisi öğretmenliği (DKAB) bölümü öğrencilerinin değer tercih sıralamalarında bir farklılık olup olmadığını da sorgulamak istiyoruz. Ayrıca her iki bölüm öğrencilerinin birinci sınıftan son sınıfa kadar aldıkları eğitim-öğretimin onların değer tercih sıralamalarını ne yönde etkilediğini de araştırmamızın kapsamına almış bulunuyoruz. Böylece farklı şartlar ve imkânlar altında farklı değerlerin tercih edilme düzeyinin değişip değişmediğini inceleyip, buradan hareketle bireyin kişilik yapısında ve içinde yaşadığı sosyo-kültürel ortamda yaşanan değişimlerin psikolojik arka plânının din eğitimi ile ilişkisini tartışmayı hedefliyoruz.

Aslında değerler üzerinde bir çalışma yapmanın çeşitli zorlukları vardır. Çünkü değerlerin tanımlanmasından sınıflandırılmasına, değerleri araştırırken nasıl bir yol ve yöntem takip edileceğinden elde edilen sonuçlara ne derece güvenileceğine kadar pek çok hususta ciddî tartışmalar devam etmektedir. Ancak bireylerin dünya görüşlerini belirlemeye hizmet eden değerlerin çok çeşitli yaklaşımlarla incelenmesi, en azından onların hem mevcut tutum ve davranışlarını anlamaya, hem de gelecekte ne tür davranışlarda bulunacaklarını öngörebilmemize imkân vermektedir. Ayrıca Güvenç'in (1976) de belirttiği gibi, değerleri incelemek çoğu kere tutum ve davranışı incelemekten daha işlevseldir. Çünkü tutumlardan yola çıkarak değerlere ulaşmak yerine de-

ğerlerden hareket ederek tutumlara ulaşmak daha güvenilir ve daha geçerli bir yol olarak görünmektedir. Özellikle bizim toplumumuz gibi hızlı bir değişim süreci yaşayan, fakat henüz sosyal değişimin istenen ve beklenen düzeyde gerçekleşmediği toplumlarda değerler yelpazesi hızla büyümekte, bu da tutumların incelenmesini zorlaştırmaktadır. Öyleyse gözlenebilen ve ölçülebilen değerlerden hareket edildiği zaman tutumlar üzerinde daha rahat konuşulabileceğini söyleyebiliriz. Bu da insanın tutum ve davranışlarının anlaşılması için değerlerin incelenmesinin gerekli olduğu anlamına gelmektedir.

Hipotezler

- (i) Yüksek din eğitimi alan öğrencilerin cinsiyet farklılıkları değer tercih sıralamalarında anlamlı bir farklılık oluşturmayacaktır.
- (ii) İlâhiyat fakültesi öğrencilerinin öznel ekonomik durum algıları tercih etikleri değerlerin sıralamasında anlamlı bir farklılık oluşturacak, bu farklılık özellikle ekonomik değerlerde gözlenecektir.
- (iii) DKAB öğretmenliği veya ilâhiyat fakültesi lisans bölümünde öğretime devam etmeleri değer tercih sıralamalarını anlamlı bir şekilde farklılaştırmayacaktır.
- (iv) Gençlerin öğrenim gördükleri bölümü isteyerek ya da istemeyerek tercih etme durumunda kalmaları, özellikle dinî ve ekonomik değerlere bağlı olarak, değer tercih sıralamalarında anlamlı bir farklılık ortaya çıkaracaktır.
- (v) Sınıflar arasında dinî ve ekonomik değerlerin tercih edilme düzeyi farklılaşacaktır. Bu farklılık özellikle birinci sınıfla son sınıf arasında görülecektir.
- (vi) Gençlerin dine önem verme düzeyi değer tercih sıralamalarını etkileyecektir. Dinî değerler dine önem verme düzeyi arttıkça daha fazla vurgulanacaktır.

Ayrıca bu çalışmada farklılıklar anlamlı olsun ya da olmasın gençlerin farklı değişkenlere bağlı olarak değer tercih sıralamalarında ortaya çıkan farklılıkların neler olduğu sorusuna da cevap aranmaktadır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Çukurova Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır. Çukurova Üniversitesi İlâhiyat Fakültesinin, ÖSYS’de farklı alan koduna sahip ve mezuniyet itibarıyla farklı diploma veren her iki bölümünün (Lisans, DKAB Öğretmenliği) 1., 2., 3. ve 4. sınıflarından, basit tesadüfî yöntemle seçilmiş olan 123’ü kız 125’i erkek; toplam 248 öğrenci ise araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Tablo 1*Örneklemin Bölümlere ve Sınıflara Göre Dağılımı*

BÖLÜM	SINIFLAR									
	1		2		3		4		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
İlahiyat Fak. Lisans	28	11.3	29	11.7	33	13.3	33	13.3	123	49.6
DKAB Öğretmenliği	32	12.9	28	11.3	33	13.3	32	12.9	125	50.4
Toplam	60	24.2	57	23.0	66	26.6	65	26.2	248	100

Tablo 1'e göre örneklemin % 49.6'sını İlahiyat Fakültesi Lisans Bölümü öğrencileri, % 50.4'ünü ise DKAB Öğretmenliği Bölümü öğrencileri oluşturmaktadır. Bu da örneklemin bölümlere göre dağılımının dengeli bir karakter arz ettiği anlamına gelmektedir. Örneklemin sınıflara göre dağılımında da benzeri bir durum söz konusudur. Çünkü kendilerine anket uygulanan öğrencilerin % 24.2'si birinci sınıfta, % 23.0'ı ikinci sınıfta, % 26.6'sı üçüncü sınıfta, % 26.2'si ise dördüncü sınıfta eğitim öğretime devam etmektedir. Aynı şekilde bu da örneklemin evreni temsil edici mahiyette olduğunu göstermektedir.

Ölçme Araçları ve Verilerin Analizinde Kullanılan Teknikler

Araştırmamızda Erol Güngör tarafından geliştirilen değer tercih ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçekte şu ifadeler yer almaktadır:

- (i) Her şeyin ölçülü ve ahenkli olması
- (ii) Öbür dünyayı kazanmak
- (iii) Yalansız bir dünya
- (iv) Günahlardan arınma
- (v) Ekonomik bağımsızlık
- (vi) Konforlu bir hayat
- (vii) Bütün gerçeklerin bilinmesi
- (viii) Vicdan huzuru
- (ix) Cahillikten arınmış bir dünya
- (x) Güzelliklerle dolu bir dünya
- (xi) Eşitliğin sağlanması

(xii) Gerçek dostluk

(xiii) Hürriyet için mücadele

(xiv) İnsanlara yardım

Söz konusu bu on dört ifadeden 2. ve 4. ifadeler dinî değeri, 3. ve 8. ifadeler ahlâkî değeri, 1. ve 10. ifadeler estetik değeri, 5. ve 6. ifadeler ekonomik değeri, 7. ve 9. ifadeler teorik-bilimsel değeri, 11. ve 13. ifadeler siyasî değeri, 12. ve 14. ifadeler ise sosyal değeri temsil etmektedir.

Spranger (1928) ve Allport, Vernon ve Lindzey'in (1960) klasik değer tercih sıralamasına ahlâkî değeri de ilâve ederek bu ölçeği geliştiren Güngör (1998), bunun geçerlik ve güvenirlik çalışmasını da yapmıştır. Bu sebeple, söz konusu ölçeği yeniden geçerlik ve güvenirlik analizine tâbi tutmadan uyguladığımızı belirtmeliyiz.

İlâhiyat fakültesi öğrencilerinin sınıflar arası tutum farklılaşması ve psiko-sosyal uyumlarını tespit etmeyi hedefleyen bir soru demetinin içerisinde yer alan bu ölçeğin yönergesi farklı olarak verilmiştir. Yönergede gençlerden söz konusu bu on dört ifadeden yedisini kendileri için en önemli olandan başlamak üzere bir sıralamaya tâbi tutmaları istenmiştir. Yani onlara dinî, ahlâkî, estetik, ekonomik, teorik, siyasî ve sosyal değerleri, bu isimlerle değil, bunları temsil ettiği varsayılan ifadelerle bir tercih sıralamasına yerleştirmeleri söylenmiştir. Yönergede "değer" kavramı, yönlendirici olmamak için, özellikle kullanılmamıştır. Gençler sadece kendileri için önemli kabul ettikleri ifadeleri tercih etme durumuyla baş başa bırakılmıştır. Bu, onların hangi değeri tercih ettiklerini doğrudan bilmedikleri anlamına gelmektedir. Kuşkusuz ölçekte geçen ifadeler bu konuda gençlere dolaylı bir fikir vermektedir. Bununla birlikte hangi ifadenin neye tekabül ettiğinin belirtilmesi, onların cevaplarının samimiyetini artırıcı bir fonksiyona sahiptir.

Bu çalışmada cinsiyet, ekonomik durum, eğitim-öğretime devam edilen bölüm ve sınıf, öğrenim görülen bölümün isteyerek tercih edilip edilmemesi ve dine önem verme düzeyi bağımsız değişken olarak alınmış ve bunların öğrencilerin değer tercih sıralamalarını nasıl etkilediği tespite çalışılmıştır. Elde edilen veriler çözümlenirken Mann-Whitney U testi ve Kruskal Wallis testi kullanılmıştır. Bununla birlikte değer tercih sıralamalarının tespiti için sıra ortalamalarına da bakılmıştır. * Bulguların yorumlanmasında ise sosyal öğrenme ve sosyal kimlik teorilerinin temel varsayımları dikkate alınmıştır.

Teorik Çerçeve

Değerlerin Tanımı ve Özellikleri

Değerin ve değerlerin tanımlanması meselesinde çok farklı bakış açıları mevcuttur. Farklı bilimsel disiplinler, hatta her bilim dalı içerisinde mevcut olan farklı yaklaşımlar içerisinde değerler konusunun çok çeşitli şekillerde ele alındığını söylemek mümkündür (Bacanlı, 2002).

Değer terimi bazen iyi, uygun, istenen ve değerli olarak kabul edilen objeler veya konular (para, mücevher, şöhret, güç, başarı vs.) için kullanılabilir. Bazen de insanların beğendiği ve önem atfettiği inançları içine alabilir. Bununla birlikte bu kavram bazen iyi olarak kabul edilen somut bir faaliyeti, bazen de iyi ve güzel olanın soyut karakterine yapılan bir atfı içerebilir (Bertalanffy, 1973; Fichter, 1996; Ünal, 1981).

Değer kavramının psikolojideki kullanımına gelince, bu hususta Allport (1968) ve Rokeach'ın (1973) yaklaşımları bize ışık tutucu mahiyettedir. Çünkü her iki araştırmacı da değerler konusunda önemli çalışmalar gerçekleştirmiş, hatta bu iki isim değerlerin incelenmesiyle yan yana anılır olmuştur.

Allport (1968) değerleri benlikle ilişkili olarak algılanan manalar olarak tanımlamaktadır. Bir şeyi değerli görmek demek onu tercih etmek, ona psikolojik olarak bağlanmak ve ona ulaşmak ya da onu muhafaza etmek için belli bir çaba ve gayret içerisinde olmak anlamına gelmektedir. Buna göre değerli tutulan şey maddi ya da manevi bir niteliğe sahip olabilir. Ancak onu esas önemli kılan husus, psikolojik olarak ona belli bir değer atfedilmiş olmasıdır.

Bu noktada değer bizzat uyarıcı objede var olduğu ya da objenin kendi içinde bir değeri olmayıp insanın onu algılamasına göre değerli kabul edildiği şeklinde iki temel görüşün ileri sürüldüğünü görmekteyiz. Birinci varsayıma göre, değer bizzat uyarıcının içerisinde mevcuttur. Başka bir deyişle, uyarıcı obje içsel veya mutlak bir değere sahiptir. Bu ise uyarıcı objenin

* Değer tercih sıralamasının puanlaması şu şekilde yapılmıştır. Gençler hangi değeri birinci sıraya yerleştirmişse ona 7 puan, son sıradaki değere ise 1 puan verilmiştir. Ancak öğrenciler on dört ifadeden yedisini sıraladıkları için aynı değeri iki farklı yerde işaretleyebilmektedirler. Meselâ dinî değerleri içeren 2. ve 4. ifadeler ilk iki sıraya yerleştirilmişse $7+6=13$ puan etmektedir. Ekonomik değeri işaret eden 5. ve 6. maddeler birinci ve yedinci sıraya yerleştirilmişse $7+1=8$ puan etmektedir. Buna göre her bir değer tercihinde en fazla 13, en az ise 1 puanın alınabilmesi mümkündür. Ölçek 248 öğrenciye uygulandığı hâlde bazı değerlerin vurgulanmasında sayının oldukça düşmesi de buradan kaynaklanmaktadır. Bu durum öğrencilerin o değeri değer tercih sıralamasında daha az vurguladığı anlamına gelmektedir.

kendisini insana değerli olarak sunduğu anlamına gelmektedir. İkinci varsayım ise, bu görüşün karşısındadır. Buna göre uyarıcı objeler içsel bir değere sahip değillerdir. Dolayısıyla bir objenin değeri sadece insanların onu algılamalarına bağlı olarak bir anlam kazanmaktadır, yani görecelidir. Bu sebeple birisi için değerli olan bir şey bir başkası için değerli olmayabilir, hatta bir kişi için belli bir anda değerli olan şey bir başka zaman değerli olmayabilir (Fichter, 1996; Ülken, 1960; Ünal, 1981). Öyleyse neyin değerli olduğu ya da neye değer atfedileceği meselesi içinde bulunan psikolojik, sosyal, kültürel ve fiziksel durum ve şartlara bağlı olarak şekillenmektedir.

Rokeach'a (1973) gelince o, öncelikle değerlerin *değer sistemi* içerisinde organize olduğunu söylemektedir. Değer sistemi ise bireylerin üstün tuttuğu davranış biçimleri ve dünya görüşlerine ilişkin inançlarının meydana getirdiği bir organizasyon olarak tanımlanabilir. Bu anlamda değerler kişisel ve toplumsal olarak belirgin bir davranış biçimine veya yaşam amacına ilişkin kalıcı inançlardır. Bu inançların en önemli özelliği ise kendisine ters düşen davranış biçimlerinden ya da diğer inançlardan üstün tutulmasıdır. Ayrıca Rokeach çeşitli yönleriyle sosyo-kültürel ortamın ve bireyin kişilik özelliklerinin değerlerin alt yapısını oluşturduğunu söylemektedir. Bu sebeple sosyo-kültürel yapıda ve kişilik gelişiminde yaşanan değişimler doğrudan değerleri etkileyebilmektedir. İşte bu noktada değerlerin önemli bir özelliği karşımıza çıkmaktadır. Değerler sosyal, kültürel ve bireysel değişimlerden etkilenebilmektedir. Bu özelliği değerlerin zaman içinde değişebildiğini ortaya koymaktadır. Ancak bu değişim çok hızlı ve ani bir biçimde ortaya çıkmamaktadır, yani değerler belli oranda süreklilik de göstermektedir. Buradan hareketle değerler çok değişken olsaydı insan kişiliğinin ve toplumun sürekliliğinin mümkün olamayacağı, eğer onlar hiç değişme göstermeselerdi, bu sefer de hem bireylerin kişiliklerinin hem de toplumda değişimlerin meydana gelemeyeceği rahatlıkla ifade edilebilir. İşte bu noktada değerlerin bireysel tutumlarla ve sosyal normlarla ilişkisi ortaya çıkmaktadır.

Psikologlar değerlerle tutumlar arasındaki ilişkiyi ortaya koyma hususunda farklı görüşler ileri sürmektedirler. Campbell (1963) ve Newcomb (1965) tutum ile değerlerin birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğunu söyleyerek bu iki terimi neredeyse eş anlamlı kullanmaktadırlar. Aynı şekilde Thomas ve Znaniecki'yi (1927) izleyen sosyologlar da tutumları sosyal değerlerle izaha çalışarak değerlerle tutumları birbirine bağlı olarak tanımlamışlardır. Rokeach (1973) ise ısrarla tutum ile değerlerin birbirinden farklı olduğunu ileri sürmektedir. Konuyla ilgili görüşleri analiz eden Ünal (1981: 8-9) ve Güngör'e (1998: 29-30) göre; *tutumların işlenmiş ve gelişmiş bir organizasyonu olan değer sistemi bireylerin bü-*

tün arzu ve ihtiyaçlarını içermektedir. Bu hâliyle değerler bir yandan bireyin davranışına yön verirken, öte yandan onun çevresini algılama ve yargılamasına zemin hazırlayan bir iza fet çerçevesi olarak işlev görmektedir. Buradan hareketle değerleri, paylaşılmış ve genelleşmiş tutumlar olarak kavramlaştırabiliriz.

Değerlerin sosyal normlarla ve kültür ile olan ilişkisi de araştırmacıların dikkatini çeken hususlardandır. Çünkü eğer değerler “*bir toplumun üyeleri tarafından izlenen ve benimsenen genel amaçlar*” olarak tanımlanacak olursa, bu ifade değerlerin sosyo-kültürel bir arka plânının olduğunu göstermektedir. Sonra her insan belli bir sosyal yapıda doğmakta, büyümekte, gelişmekte ve orada cari olan kültürel havayı solumaktadır. Bu anlamda her insan kendi kültürünün ürünü hâline gelmektedir. Dolayısıyla sosyal öğrenme teorisinin temel varsayımları dikkate alınarak, değer yargılarının kişinin yetiştiği sosyo-kültürel ve dinî çevreden beslenerek geliştiği ve şekillendiği rahatlıkla ifade edilebilir (Ünal, 1981; Güngör, 1998).

Değerlerin tutumlarla ve sosyo-kültürel normlarla yakından ilişkili olması, bizi motivasyon konusuna götürmektedir. Çünkü değerler bir amaç ise bu onların belli bir ihtiyaçtan kaynaklandığını göstermektedir. İhtiyaç ise insanı harekete geçiren sebeplerin temelini, yani güdülenmeyi oluşturmaktadır. Çünkü değerler temel güdülere bağlı olan ve toplumun üyelerince paylaşılan ihtiyaçlar, dolayısıyla özendiriciler üzerine kurulu olarak gelişmektedir. Değerlerle güdüler arasındaki ilişki hem ruhsal ve zihinsel denge arayışına, hem kişinin anlam istemine, hem de sosyal kabul görme ihtiyacına bağlıdır (Rokeach, 1973; Ünal, 1981).

Değerlerin tutumlarla ve sosyo-kültürel normlarla ilişkili olması, bunların da bireyleri yönlendirici bir fonksiyon üstlenmesi, ister istemez, değerlerin bireysel ve toplumsal davranışları belirlemede, biçimlendirmede ve yönlendirmede önemli bir rol oynadığı anlamına gelmektedir. Bu sebeple hangi değerlerin merkezî bir yer tuttuğu, hangi değerlerin amaç ya da araç olduğu, hangi değerlerin daha önemli olduğu, hangilerinin tali derecede önem arz ettiği meselesi dikkate alınmadan bireyleri anlayabilmek ve onlar hakkında doğru çıkarsamalarda bulunabilmek oldukça zordur. Ayrıca değerler sadece bireyleri değil, sosyal grupları ve kültürleri de sağlıklı bir biçimde değerlendirmeye imkân vermektedir. Hatta insanların ve grupların hangi değerleri tercih ettiği nesnel bir şekilde belirlenebilirse, tutum ve davranışlarının önceden kestirilmesi mümkün olabilir (Başaran, 1993). Bununla birlikte kişilerin ve grupların hem kendilerini hem de birbirlerini nasıl algıla-

yacakları da değerlerle belirlenmektedir. Bu anlamda değerlerin bireylerin hem kendi kimlik algılarına hem de ötekine yönelik bakış ve değerlendirmelerine kaynak olduğu söylenebilir. Çünkü insanlar değer yargılarını devreye sokarak kendilerini başkalarının gözünde, başkalarını da kendi gözlerinde yargılayabilirler. Bu da değerlerin hem bireysel farklılıkları, hem de toplumsal tabakalaşma ve farklılaşmayı mümkün kıldığı anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle, kişisel olarak birbirlerinden ayrılırlar da aynı grubu oluşturan bireyler, kendilerini başka gruplardan farklılaştırırken sık sık grubun değerlerine atıf yapma ihtiyacı duyarlar. Bu anlamda gruplar, belirli değerleri paylaşmış fertlerin birlikteliği olarak tanımlanabilir (Bar-Tal, 1999). Çünkü aynı ya da benzer değerleri paylaşan insanlar arasında sosyal çekiciliğin olduğu, hatta ortak değerlerin sosyal dayanışmayı meydana getiren en önemli faktörlerden birisi olduğu genelde kabul edilen bir husustur. Ayrıca grubun birlikteliğinin devamlılığı için orada yaygın olarak bulunan değerlere uygun davranılması gerektiği çeşitli şekillerde grup üyelerine hissettirilir. Sonra grup içerisinde ideal düşünme ve davranma yolları da genellikle değerler tarafından belirlenir. Buna göre değerlerin grup içinde sosyal kontrol sağlamaya hizmet ettiği, bunu da sosyal baskı oluşturarak yerine getirdiği söylenebilir (Fichter, 1996; Tezcan, 1974; Tolan, 1996).

Değerlerin Sınıflandırılması

Değerlerin tanımlanması meselesinde yaşanan güçlükler bunların nasıl sınıflandırılacağı hususunda da kendisini göstermektedir. Çünkü gerek değerlerin sınıflandırılması gerekse temel değerlerin neler olduğu konusunda çok farklı görüşler ileri sürülmüştür (Akbaba & Altun, 2003; Fichter, 1996; Topçu, 2001; Ülgen, 1960). Sosyolojik anlamda *toplumsal değerler* ve *bireysel değerler* ayrımı yapıldığı gibi, ahlâkî açıdan *etik olan* ve *olmayan* değerlerden de bahsedilmektedir. Değerler *genel* veya *özel*, *sürekli* veya *geçici* oluşlarına, *zorlayıcılık derecelerine* ve *işlevlerine* göre de sınıflandırılmaktadır (Fichter, 1996). Sosyal değişme ve modernleşme süreciyle beraber değerlerin, özellikle kaynağı ve muhtevası dikkate alınarak bazen *aşkın (kutsal)* ve *profan (dünyevi)*, bazen de *modern* ve *geleneksel* biçiminde ikili bir sınıflamaya tâbi tutulduğunu da görmekteyiz (Aydın, 2003). Değerlerin evrensel olduğu düşüncesinden hareket eden Schwartz (1992) ise, *öz yönetim*, *uyarlma*, *hazcılık*, *başarı*, *güç*, *güvenlik*, *uyum*, *gelenek*, *hayırseverlik* ve *evrensellik* olmak üzere on farklı değerden bahsetmektedir (Duriez, Fontaine & Lutyen, 2001). Son dönem psikolojik araştırmalarda sıklıkla kullanılan bu

sınıflamada dinî ve manevî değerler temel/amaç değerler olarak değil de araç değerler olarak yer almaktadır. Biz ise bu değerlerin amaç değerler arasında yer aldığını düşündüğümüz için, değerlerin sınıflandırılmasında, Spranger'a dayanan geleneği takip etmek istiyoruz. Çünkü o, *Types of Men* (1928) adlı eserinde *dindar, politik, sosyal, estetik, ekonomik* ve *teorik* olmak üzere altı temel insan tipi olduğunu söylemekte, söz konusu bu tiplerin her birinin de kendisine has bir değer sistemiyle yönlendirildiğini ifade etmektedir (bkz. Allport, 1949; 1961; Deconchy, 1970; Kayıklık, 2000).

Dindar insan geleneksel ve dinî değerleri ön plânda tutmaktadır. Evreni bir bütün olarak kavramayı ve kendisini de o bütünlüğe bağlamayı isteyen dindar insanın zihni yapısının şekillenmesinde dinî inançları, dinî duygusu, dinî tecrübeleri vs. önemli bir fonksiyona sahiptir. Bu tip insanların bir kısmı mistik hayatı benimseyebilir veya en azından zihinsel ve duygusal olarak gündelik hayattan uzaklaşarak yüce bir yaratıcı ile duygusal ve zihinsel bir buluşmayı sağlayacak tecrübeleri arayıp durabilirler. Ancak dindar insanların hepsi mistik eğilimli değildir. Ama kendileri için kutsal olan her şeye değer verirler. Dünyaya bakışları genelde dinî bir perspektiften olmaktadır. Çünkü bu insanların davranışlarını yöneten temel değerler dinî değerlerdir.

Politik insan güç, kuvvet, şöhret ve diğer insanlar üzerinde nüfuz sahibi olmak isteyen bir kişilik yapısına sahiptir. Ancak bu tipteki insanları sadece politikayla yakından ilgilenen ya da politikanın dar çizgilerinde kalan kişiler olarak değerlendirmemek gerekir. Çünkü onları esas harekete geçiren, *kuvvetli olma* motifidir. Esasen politik ve siyasî gelişmeleri takip etmeleri de buradan kaynaklanmaktadır. Gerek yaşadıkları ülkede gerekse diğer kültür ve coğrafyalarda neler olduğunu anlamak isterler. Onlar bunları anladıkça kendilerini daha güçlü hissederler. Bununla birlikte bu kişiler siyasî hareketlere katılmaya daha meyyaldirler. Siyasî değerler onların merkezî tutumunu oluşturduğu için gerek kendi yaptıkları davranışlar gerekse dış dünyadan edindikleri gözlemler genelde benimsedikleri siyasî değerlerin etkisinde şekillenmektedir.

Sosyal değerleri benimsemiş insanın en önemli özelliği başkalarını sevmesi, yardımda bulunması ve bencil olmamasıdır. Bu tip insan için en önemli değer insan sevgisidir. Bu sevgi eşe, çocuklara, anne babaya, arkadaşaya vb. pek çok kişiye yönelebilir. Sosyal insan için çevresindeki diğer insanlar araç değil amaçtır. Bu nedenle toplumsal kurallara uygun bir tarzda nazik ve sempatik olmaya gayret eder. Kültürel, ahlâkî ve dinî tutumları kuvvetli olan sosyal insan genellikle teorik, estetik ve ekonomik değerleri soğuk ve insana yabancı unsurlar olarak görme eğilimindedir.

Estetik insan için en yüksek değer gözlem alanına giren hemen hemen her şeyin belli bir form ve ahenk içerisinde olmasıdır. Bu tip insan fiziksel ve sosyal çevresini zarafet, simetri ve uygunluk açısından algılama ve anlamlandırma eğilimindedir. Eğer algı alanına giren şeylerde bunları bulabilirse büyük bir zevk alır. Bununla birlikte estetik insanın mutlaka sanatçı olacağını söylemek de hatalıdır. Çünkü o, böyle bir ihtiyaç ile güdülenmemektedir. Onun temel özelliği baktığı her şeyde güzeli ve güzelliği aramasıdır.

Ekonomik (faydacı) değerleri ön planda tutan kişiler ise kendileri için yararlı ve pratik olana daha çok önem verme eğilimindedirler. Dolayısıyla tutum ve davranışları kendilerine neyin ne kazandıracığı üzerine kuruludur. Böylece kendilerini teminat altına almak arzusunda olan bu kişiler rahat ve konforlu bir hayatı tercih ederler. Ekonomik açıdan bağımsız olmak da onlar için önemli hususlardandır. Genellikle kendilerine ekonomik açıdan güvene veren işleri yapmaya eğilimli olan bu tür kişilerde kayda değer bir zenginliğin elde edilmesi son derece önemlidir.

Bilimsel insana gelince bu tipin içerisine girenler gerçeğe bilgiye, muhakemeye ve eleştirici düşünceye büyük önem verirler. Bu anlamda onlara teorik ve spekülâtif insan da denmektedir. Temel ilgileri gerçeğin keşfedilmesine yöneliktir. Kendisini objelerin güzelliğine ve faydalılığına ilişkin yargılardan arındıran bilimsel insan sadece gözlemeyi ve muhakemede bulunmayı ister. Zihni tutumu bu yönde geliştiği için, baktığı her şeyde benzerlikleri ve farklılıkları görmeye çalışır. İlgileri empirik eleştirici ve akılcı olduğundan bu tür kişiler entelektüel bir karakter göstermektedir. Bu sebeple bunlara entelektüel insan da denilmektedir. Bilim adamları ve felsefecilerin çoğu bu gruba girer. Ancak sıradan insanlar arasında da bu tipin belirgin özelliklerini taşıyanların bulunabileceğini söylemeliyiz.

Sprenger'in bu görüşlerinden hareketle Allport ve Vernon, 1931 yılında birlikte yayımladıkları *A Study of Values* ve *A Test For Personal Values* isimli çalışmalarıyla değer kavramı etrafında kişiliği incelemeye girişmişler, böylece değerlerin ölçülmesini başlatmışlardır. Daha sonra Lindzey'in de katılımı ile çalışmalarını yeniden gözden geçiren Allport ve arkadaşları değerleri incelemek için bir ölçek oluşturmuşlardır. Altı temel değer açısından insanların tutumlarını ve söz konusu altı değer onlar için ifade ettiği anlamı ve hakim değerleri tespit etmek isteyen bu çalışmaların ve burada kullanılan ölçeklerin daha sonra yapılan pek çok çalışmaya kaynak olduğunu görmekteyiz.

Erol Güngör'ün de belirttiği gibi bir kimsenin değer sıralamasında birinci veya en üst sırada bulunan değer onun temel değeri sayılabilir. Teorik olarak varlığı mümkün olan bütün değerler bir kimseye sunulur ve bunların bir sıralaması yaptırılırsa, onun en üste koyduğu değer aslında onu en fazla etkileyen değerdir. Diğer değerler ise bireyin gerek psikolojik gerekse sosyal açıdan mutluluğu ve huzuru için vasıta konumundadır (Güngör, 1998).  şte bu noktada değerlerin *amaç değerler (terminal values)* ve *araç değerler (instrumental values)* olmak üzere iki kısma ayrıldığını görmekteyiz. Rokeach tarafından dillendirilen bu ayrıma göre, *eşitlik, aile güvenliği, kendine saygı, sosyal itibar, mutlu bir hayat, özgürlük, güzellikler içinde bir dünya* gibi insanın varlığına anlam veren değerler amaç değerlerdir. *Nezakat, sorumluluk, kendini kontrol edebilme* ve *cesaret* gibi değerler ise asıl değerlere ulaşmaya imkân hazırlayan vasıta değerlerdir (Rokeach, 1973). Kanaatimizce Allport ve Spranger'in altı temel insan tipinden hareketle geliştirdikleri altı değer çeşidi amaç değerleri oluşturmaktadır. Diğer değerler ise, bu amaçlara ulaşmaya yardımcı olan vasıta değerler olarak kabul edilebilir.

Sosyo-Kültürel Yapı ve Din Eğitiminin Bireysel Değerlerin Oluşmasına Katkısı

Bilindiği gibi insanlar doğumdan ölüme kadar kendilerini kuşatan sosyo-kültürel bir evre içerisinde yaşarlar. Onlar gerek yaygın gerekse örgün eğitim sürecinde mensup oldukları grubun dilini, dinini, ahlak anlayışını, sanatını, kültürünü,  detlerini, gelenek ve göreneklerini çok çeşitli vasıtalarla öğrenmektedirler. Bu vasıtalar gözlem, taklit, model alma, özdeşleşme vb. olmak üzere çok çeşitlidir. Kimin taklit edileceği, neyin model alınacağı ya da neyin benimseneceği ise çok çeşitli faktörlerin etkisi altında şekillenmektedir. Bireyin benimseyeceği ve içselleştirerek günlük davranışlarında kendisine kılavuz edineceği değerlerin öğrenilmesinde de aynı süreçler geçerlidir (Bayyigit, 1989; Güngör, 1998). Bu anlamda muhafazakar ve dindar bir sosyal çevrede büyüyen kişilerde dinî ve ahlak  değerlerin  n plâna çıkması normal bir gelişmedir. Aynı şekilde akademisyen bir ailede yetişen bireylerde de teorik-bilimsel değerlerin etkisini daha fazla hissettirmesi mümkün olabilir. G rsel sanatlarla ilgilenen ailelerde de estetik değerler daha çok gelişmiş olabilir. Çünkü bireylerin öğreneceği ve benimseyeceği değerler büyük ölçüde sosyo-kültürel şartlarla ve mensup olunan grubun standartlarıyla belirlenmektedir ( nal, 1981). Ancak bütün bu ifadelerin genel yargılar içerdiğini de belirtmeliyiz. Dolayısıyla dindar bir aile içerisinde yetiştiği

hâlde dinî değerlere önem vermeyen ya da estetik kaygıları ön plânda tutan bir ortamda büyüdüğü hâlde buna pek fazla değer vermeyen bireylerin var olabileceğini unutmamak gerekir. Ayrıca kişinin hayatının belli bir döneminde belirli değerler ön plâna çıkabileceği gibi, zaman içerisinde bunların değişmesi de mümkündür. Bu durum aslında insanın durağan bir varlık olmadığını, kişiliğinin de statik bir karakter arz etmediğini göstermektedir. Kuşkusuz değişen şartlar, imkânlar, sosyo-kültürel ve ekonomik hayatta meydana gelen gelişme ve değişmeler, bireysel ve sosyal açıdan yaşanan buhranlar, krizler, kitle iletişim araçlarının etkileri, propagandalar, farklı yaş dönemlerinde yaşanan farklı tecrübeler, her bireyin kendine has kişilik özellikleri, dünya görüşü, din anlayışı, geleceğe yönelik beklentileri, korkuları, kaygıları, aldığı eğitimin içeriği vs. pek çok faktör kişinin hem şahsiyetinin hem de buna bağlı olarak tutumlarının ve değerlerinin oluşumuna imkân hazırlamaktadır. Buradan hareketle değerlerin oluşum sürecinde bireylerin hem kişilik yapısının hem de içinde yaşadıkları sosyo-kültürel çevrenin çok önemli bir etkiye sahip olduğunu söyleyebiliriz. Başka bir deyişle, kişi, içinde yaşadığı toplumun değerlerini ve kendisini ait hissettiği grubun kendisinden beklentilerini formel ve informal eğitim ortamlarında, sosyalleşme süreci içerisinde öğrenmeye başlamaktadır.

Sosyalleşme sürecinde ilk önce aile içinde, daha sonra da komşuluk ve arkadaşlık ilişkisi çerçevesinde, yani aile dışı sosyal ortamda çocuğa çoğu kere mantıksal bir kanıta gerek kalmadan toplumun değer yargıları aşılanmakta ve ondan bunları benimsemesi istenmektedir. Bu aşamada sosyal çevresi bireyden değerlerin ne olduğunu sadece öğrenmesini ve anlamasını değil, bizzat bu değerleri hissetmesini, yaşamasını ve buna göre hayatını düzene sokmasını talep etmektedir (Tolan, 1996). Çocuk da kendisine sunulan değerleri kendi kişilik ve karakter yapısıyla harmanlayarak kendine özgü bir hâle getirir (Mehmedoğlu, 2001). Örgün eğitim sürecinde de bu durum devam eder. Her ne kadar yeni yetişen gençlerin içinde yaşadıkları toplumun değerlerini benimsemeleri okul dışı ortamlarda önemli ölçüde gerçekleşiyor olsa da, bu hususta örgün eğitimin ya da daha geniş anlamda formel eğitimin önemini özellikle vurgulamak gerekir. Çünkü eğitimin temel görevlerinden olan sosyalleşmenin gerçekleşmesinde en önemli hususu değerlerin öğretilmesi ve benimsetilmesi teşkil eder. Ancak eğitimin, değerleri benimsetmeye çalışmanın ötesinde tenkit etme, değerlendirme ve gerektiğinde yeni anlamlar yükleme vb. görev ve sorumlulukları da vardır. Bu da ferdin olduğu kadar toplumun gelişmesi ve ilerlemesinde eğitimin çok önemli katkıları olduğu anla-

mına gelmektedir. Bunun beklenen ölçüde gerçekleşmesi, öncelikle, eğitimin amaçları ile mevcut toplumsal değerlerin birbirleriyle gereksiz ve kısır çekişme içine girmemesine bağlıdır. Aksi takdirde doğabilecek güvensizlik ve inkâr ortamı eğitimden beklenen başarıyı olumsuz yönde derinden etkileyecek, böylece anomik bir kişilik ve kültürel anlamda şizofrenik bir toplum yapısının ortaya çıkmasına neden olabilecektir (Shayegan, 1993). Zira değerlerin kişisel açıdan intibak etme, itibar görme, saygınlık ve problem çözebilme konularındaki katkısı yanında sosyal açıdan birlik beraberliğin, huzur ve devamlılığın sağlanmasındaki katkıları da unutulmamalıdır.

İnsan hayatının çeşitli kesimlerinde değerlerin öncelik itibarıyla yer değiştirebildiğinden bahsetmiştik. Bizim burada dikkat çekmek istediğimiz husus gençlerin özellikle üniversite hayatlarında, değer yargılarında ya da değer tercih sıralamalarında fark edilebilir değişimlerin ortaya çıkmasıdır. Çünkü üniversite eğitimi alınan yıllar, gençler için, oldukça önemlidir. Gençler bu dönemde, daha önce edindikleri inançlarını, bilgilerini, davranış kalıplarını ve dünya görüşlerini yeniden sorgulayabilirler. Aldıkları eğitim ve içinde bulundukları arkadaş çevresi bu hususta oldukça etkilidir. Bu anlamda üniversite yılları bireyin yeni aidiyetleriyle yeni kimlikler kazandığı, kişiliğinde kalıcı değişimlerin ortaya çıktığı ve bunların özümsemek içselleştirildiği bir süreç olarak tanımlanabilir (Başaran, 1993). Çünkü artık gençlerin dünya görüşleri, ilgi ve ihtiyaçları, hayattan beklentileri, geleceğe yönelik kaygıları, kısaca onların duygu, düşünce ve algı düzeyleri farklılaşmaya başlamıştır. Bu da doğal olarak tutum ve davranışların belli ölçülerde değiştiği, dolayısıyla kişinin değerler sisteminde az ya da çok, ama dikkat çekici tarzda farklılıkların ortaya çıktığı anlamına gelmektedir. Gerçi gençlerin değer yargılarında yaşanan değişimler çoğunlukla toplumsal yapının kabul edebileceği genel hoşgörü sınırları içerisinde gerçekleşir. Bununla birlikte bu süreçte kimlik bunalımı, kişilik krizi ve kuşaklar arası çatışma gibi olgular da ortaya çıkabilir (Yörükoğlu, 1988).

Değer tercih sıralamalarında yaşanan değişikliklere yüksek seviyede din eğitimi ve öğretiminin yapıldığı ilâhiyat fakültesi öğrencileri açısından bakacak olursak, şunları söyleyebiliriz: İlâhiyat fakültesi öğrencilerinin hemen hemen tamamı bugün itibarıyla imam-hatip lisesinden mezun olan, yani yine bir din eğitim-öğretimi yapan kurumdan gelen öğrencilerdir. Bu sebeple onların temel dinî değerleri benimsemiş olmaları doğaldır. Nitekim Başaran (1993) tarafından yapılan bir çalışmada A. Ü. İlâhiyat Fakültesi öğrencilerinin *abiret mutluluğu*, *iç huzur*, *fazilet* ve *aile güvenliği* gibi

amaç değerleri ve *dürüst, sorumluluk sahibi ve cesaretli* olma gibi araç değerleri benimsedikleri, hatta birinci sınıfla son sınıf arasında tercihlerinde bazı farklılıklar olsa da, bu farklılığın anlamlılık seviyesine ulaşmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışma göstermektedir ki, ilâhiyat fakültesi öğrencilerinin dünya görüşlerinin ve buna bağlı olarak hayat tarzlarının oluşmasında din önemli bir etkiye sahiptir. Başka bir deyişle din eğitimi alan gençler dinin etkisini daha fazla hissetmektedirler. Çünkü din eğitimi gençlere, sadece bir takım dinî bilgileri kazandırmakla kalmamakta, onların duyguyu, düşünce ve davranışlarına kılavuz olabilecek bir izafet çerçevesi de sunmaktadır. Meselâ Yapıcı (2002) tarafından yapılan bir çalışmada ilâhiyat fakültesi öğrencilerinin dinî partikülarizm ve dinî dogmatizm düzeyleriyle birlikte çeşitli din ve mezhep mensuplarına yönelik sosyal mesafe tercihleri ve duygusal tepkilerinin diğer fakültelerde okuyan öğrencilerden anlamlı bir biçimde farklılaştığı tespit edilmiştir. Esasen din eğitiminin muhtevasının bizzat din üzerine kurulu olması, bu tür bir eğitim alan gençlerin merkezî tutumlarının çoğunlukla dinden beslenmesi sonucunu doğurmaktadır. Din eğitimi deyince, ağırlıklı olarak, İslâm dininin öğretilmesi söz konusu olduğu için (Yavuz, 1998), ilâhiyat fakültesi öğrencilerinin dinî duyarlılıklarının diğer bölümlere nispetle daha fazla olmasını doğal karşılamak gerekir. Ancak ilâhiyat fakültesi öğrencilerinin kendi içerisinde tek tip bir görüntü arz ettiğini iddia etmek de tutarlı değildir. İşte bu noktada fakülte düzeyinde din eğitimi almış olsalar da, bazı gençlerin merkezî tutumunun doğrudan doğruya dinden beslenmediğini ya da dinden beslenmiş olsa bile mevcut tutumlarının şiddetinin zayıf veya kuvvetli olmasının farklı sebeplerden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Çünkü kişinin inancının muhtevası, neye, nasıl inandığı, dini nasıl algılayıp nasıl yaşadığı, dinin etkisini ne düzeyde hissettiği vb. hususlar onun hangi değerleri niçin tercih ettiğini anlamamıza imkân verebilir. Nitekim yapılan çalışmalarda da bireylerin dindarlık şekillerinin onların hangi değerleri tercih edeceklerini etkilediği ortaya konmuş bulunmaktadır (Duriez, Fontaine & Lutyen, 2001; Fontaine, Duriez, Lutyen, Corveleyn & Hutsebaut, 2003). Bunun da ötesinde kişilerin gerek dindarlık şekillerinin gerekse benimsedikleri değerlerin onların politik tercihlerine yansıdığı da ifade edilmektedir (Duriez, Lutyen, Snauwaert, & Hutsebaut, 2002). Bu da din ve dindarlığın bireyin hem değerler sistemiyle hem de tutum ve davranışlarıyla karşılıklı bir ilişki içerisinde olduğu anlamına gelmektedir. Ferdin dinî hayatının şekillenmesinde din eğitiminin gerek muhtevası gerekse verilmiş biç-

mi önemli bir rol oynadığı için, kişinin hangi değerleri benimseyeceği, hangilerini benimsemeyeceği, dolayısıyla hangi değerlerin tali, hangilerinin de merkezî bir yapı kazanacağı vb. hususlarda din eğitiminin biçimlendirici bir fonksiyona sahip olduğu ifade edilebilir. Nitekim Allport-Vernon ölçeği kullanılarak yapılan çalışmalarda din öğretiminin verildiği bölümlerde okuyanların ve dinî mesleklerde çalışanların, dinî değerleri daha çok ön plânda tuttukları belirlenmiştir (bkz. Allport, 1968).

Bütün bunlara dayanarak, din ile değerlerin iki açıdan birbirleriyle ilişkili olduğu söylenebilir: *Birincisi*, toplumsal değerlerin şu ya da bu şekilde din-den beslenmesidir. Buna göre ister doğrudan isterse dolaylı bir şekilde olsun, din bizzat değerlerin yaratılmasını, beslenmesini, muhafazasını ve sonraki nesillere aktarılmasını temin etmektedir (Günay, 1998). İkincisi ise başta sosyo-kültürel çevre ve kişilik yapısı olmak üzere pek çok faktörün etkisiyle oluşan bireysel değerler içerisinde dinî değerlerin önemli bir yer tutuyor olmasıdır. Bu anlamda sadece din eğitimi alan öğrencilerin değil, din eğitimi almayan öğrencilerin de dinî değerleri önemsediklerini söyleyebiliriz. Meselâ Başaran'ın (1993) çalışmasında A. Ü. Siyasal Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü öğrencilerinin *abiret mutluluğunu*, Arda'nın (1993) çalışmasında ise A. Ü. Tıp Fakültesi öğrencilerinin *ölümden sonra mutlu olmayı* amaç değer olarak benimsedikleri tespit edilmiştir. Söz konusu her iki araştırmada da Rokeach değer skalasında bulunan çeşitli amaç değerlerle birlikte, bireyin dünyevî yaşantısında dinî bir motivasyon sağlayan, bu hâliyle bizzat dinî bir dünya görüşünün oluşumunu destekleyen dinî değerlerin seküler okullarda eğitim gören öğrenciler tarafından da ısrarla vurgulanan değerler olması, aslında toplumun sosyo-kültürel yapısı içerisinde dinin hâlâ önemli bir kurum olarak varlığını sürdürdüğü, bu sebeple gerek sosyal kimliklerin gerekse bireysel kişiliklerin oluşmasında ve şekillenmesinde dinin doğrudan ya da dolaylı etkisinin derinden hissedildiği anlamına gelebilir. Kanaatimizce dinî değerlerin toplumun çok farklı kesimleri tarafından benimsenmiş olması, hem kültürümüzde dinin önemli bir yere sahip olmasıyla hem de dinin insanın anlam arayışına cevap vermesiyle alâkalıdır. Ancak dinî değerlerin ilâhiyat fakültesi öğrencileri dışında da önemli kabul edilmesini genelleştirmemek gerekir. Belki de burada şöyle bir ayırım yapmak mümkün olabilir: İlâhiyat fakültesi öğrencilerinin öğrenim alanı din bilimleri olduğu için onların merkezî tutumlarının dinî nitelikli olması ya da doğrudan dinden beslenmesi doğaldır. Bu da onlarda dinî değerlerin ilk sırada tercih edilmesine sebep olmaktadır. Buna karşılık her ne ka-

dar diğer fakültelerde “din” bir öğretim konusu olmasa da buradaki öğrenciler çok çeşitli sosyal ortamlarda din ile temas hâlinde olmalarından dolayı dinî değerlerin etkinliğini belirli oranda hissedebilirler. Böyle bir durumun ortaya çıkması ise, hem Türk toplumunun din konusundaki duyarlılığından, hem de dinin, bireylerin zihinsel, ruhsal ve sosyal hayatlarındaki fonksiyonel önemini korumasından kaynaklanmaktadır, diyebiliriz.

Bulguların Analizi

Bilindiği gibi gerek tek tek bireyler gerekse toplum tarafından kabul edilen değerlerin gücü, etkinliği ve benimsenme derecesi her zaman aynı düzeyde kalmamaktadır. Farklı sosyo-kültürel yapılarda farklı değerler kabul görebileceği gibi, aynı toplumsal yapıda yaygın olarak bulunan değerlerde de zamanla kısmî ya da genel, ama sürekli olarak değişimler ortaya çıkabilir. Dolayısıyla bir yandan önceden önemsiz kabul edilen bazı değerler daha sonra önemli hâle gelirken, öte yandan da değişen şartlarla birlikte yeni değerlerin etkisi daha çok hissedilebilir. Bunun da ötesinde bir toplum içerisindeki alt gruplar kendilerini ötekilerden farklılaştıran bir takım değerlere sahip olabilirler. Hatta her bireyin hayatının belli dönemlerinde kendine özgü bir değer tercih hiyerarşisi olabilir. Ancak zamanla o, çok çeşitli etkenlerin de tesiriyle, daha önce çok önem verdiği değerleri daha az önemli, az önem verdiği değerleri de daha fazla önemli görmeye başlayabilir. Buradan hareketle kişilerin ve toplumların değer tercihlerinin değişik faktörlerin etkisi altında farklılaşacağı rahatlıkla söylenebilir. Nitekim Rokeach da (1973: 4-5) “*Şayet değerler değişmiyip tamamen aynı kalsaydı, bireysel ve sosyal değişim mümkün olmazdı. Bunun aksine, eğer değerler tamamen değişir bir niteliğe sahip olsaydı, bu sefer de, toplumun ve bireyin sürekliliği imkânsız hâle gelirdi*” diyerek bu hususa dikkat çekmektedir. Çünkü değerlerin değişiyor olması, aynı zamanda, insanların hızla değişen bir dünyada, değişime ayak uydurabilmelerine, böylece iç dünyalarıyla dış dünya arasında ahenkli bir ilişki kurabilmelerine imkân vermektedir.

İnsanların tutumlarının şekillenmesinde içinde büyüdükleri çevrenin çok önemli bir role sahip olması, aynı sosyal çevrede büyüyen herkesin birbirleriyle tamamen aynı şeyleri düşündüğü, aynı beklentiler içinde olduğu ya da benzer tutumlara sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü kültürel çevre aynı olsa da kişilik yapısı, karakter, cinsiyet, gelir düzeyi ve buna bağlı olarak yaşanan tecrübeler, alınan eğitimin içeriği, hatta mevcut eğitimi isteyerek ya da istemeyerek alma durumu vs. faktörler değer-

Tablo 2*Cinsiyete Göre Değer Tercih Sıralamalarının Karşılaştırılması (Mann-Whitney U Testi)*

Değerler	Cinsiyet	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Dini	Kız	110	123.50	13585.50	7039.500	.679
	Erkek	132	119.83	15817.50		
Ahlaki	Kız	99	111.72	11060.00	5968.000	.880
	Erkek	122	110.42	13471.00		
Estetik	Kız	89	100.84	8974.50	4642.500	.677
	Erkek	108	97.49	10528.50		
Ekonomik	Kız	83	85.32	7081.50	3595.500	.211
	Erkek	97	94.93	9208.50		
Sosyal	Kız	103	125.49	12925.50	5717.500	.065
	Erkek	129	109.32	14102.50		
Siyasal	Kız	97	97.62	9469.50	4716.500	.256
	Erkek	107	106.92	11440.50		
Teorik-Bilimsel	Kız	87	100.66	8757.00	4467.000	.550
	Erkek	108	95.86	10353.00		

lerin, dolayısıyla duygu, düşünce ve davranışların aynı sosyal çevre içerisinde farklı şekiller almasına zemin hazırlayabilir.

Birinci hipotezimizde yüksek din eğitimi alan gençlerin kız ya da erkek oluşlarının değer tercihlerini anlamlı bir biçimde farklılaştırmayacağı öngörülmüştü. Nitekim Tablo 2'deki veriler söz konusu hipotezin desteklendiğini göstermektedir. Çünkü *kız öğrencilerin* tercih ettikleri ilk iki değer *sosyal* (sıra ort: 125.49) ve *dini* (sıra ort: 123.50) değerlerdir. Bunları sırasıyla *ahlaki* (sıra ort: 111.72), *estetik* (sıra ort: 100.84), *teorik-bilimsel* (sıra ort: 100.66), *siyasal* (sıra ort: 97.62) ve *ekonomik* (sıra ort: 85.32) değerler takip etmektedir. *Erkek öğrencilerin* ilk iki tercihini ise *dini* (sıra ort: 119.83) ve *ahlaki* (sıra ort: 110.42) değerler oluşturmaktadır. Erkeklerin değer tercihinde üçüncü sırayı *sosyal* (sıra ort: 109.32) değerler almakta olup, bunu sırasıyla *siyasal* (sıra ort: 106.92), *estetik*, (sıra ort: 97.49) *teorik-bilimsel* (sıra ort: 95.86) ve *ekonomik* (sıra ort: 94.93) değerler takip etmektedir. Kızlarla erkekler arasında her

Tablo 3 Öğrencilerin Öznel Ekonomik Durum Algılarına Göre Tercih Ettikleri Değerlerin Karşılaştırılması (Kruskal Wallis Test)							
Değerler	Gelir Düzeyi	n	Sıra Ort.	sd	χ^2	p	Farklılıklar
Dini	1 Ortanın üstü	23	103.15	2	1.880	.391	-
	2 Orta	168	123.87				
	3 Ortanın altı	50	119.56				
Ahlâkî	1 Ortanın üstü	21	121.98	2	1.413	.493	-
	2 Orta	153	111.26				
	3 Ortanın altı	46	102.74				
Estetik	1 Ortanın üstü	19	88.97	2	6.861	.032	2 ile 1 2 ile 3 arasında
	2 Orta	134	105.48				
	3 Ortanın altı	43	80.95				
Ekonomik	1 Ortanın üstü	20	84.25	2	9.212	.010	3 ile 1 3 ile 2 arasında
	2 Orta	125	84.88				
	3 Ortanın altı	35	114.14				
Sosyal	1 Ortanın üstü	23	144.30	2	4.703	.095	-
	2 Orta	160	112.85				
	3 Ortanın altı	48	112.94				
Siyasal	1 Ortanın üstü	22	110.52	2	2.032	.362	-
	2 Orta	138	98.47				
	3 Ortanın altı	44	111.13				
Teorik- Bilimsel	1 Ortanın üstü	17	85.56	2	.909	.635	-
	2 Orta	136	98.16				
	3 Ortanın altı	41	100.26				

ne kadar değerlerin tercih sıralamasında ve sıra ortalama puanlarında küçük farklılıklar olsa da Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre bunlar anlamlılık seviyesine ulaşmamaktadır ($p > .05$). Halbuki G. Ü. Gazi Eğitim Fakültesi öğrencileri üzerinde Bacanlı (2002) tarafından yapılan bir çalışmada erkek öğrencilerin *geleneklere saygılı olmayı* ve *dindarlığı* daha çok ön plâna çıkartmada kızlardan anlamlı derecede farklılaştıkları tespit edilmiştir. Gerçi bu çalışmayla bizimki arasında başta örneklem ve ölçme araçları olmak üzere sonuçları etkileyecek çeşitli farklılıklar mevcuttur. Bununla birlikte her iki çalışmadan elde edilen verileri karşılaştıracak olursak, din eğitimi alan gençlerin cinsiyet farklılıklarının tercih edilecek değerleri anlamlı düzeyde etkile-

mediğini söylemek mümkündür. Ayrıca yüksek seviyede din eğitimi almaları sebebiyle dinî değerleri erkek öğrencilerin birinci sıraya, kızların da ikinci sıraya yerleştirmelerini normal karşılamak gerekir. Ahlâkî değerler ise erkeklerde ikinci, kızlarda üçüncü tercih olarak ortaya çıkmaktadır. Burada en çok dikkat çekici olan husus sosyal değerlerin tercih sıralamasında görülmektedir. Zira anlamlı olmasa da, kızlarda birinci sırayı alan sosyal değerler, erkeklerde üçüncü sıraya düşmektedir. Ayrıca kızlarda altıncı sırada olan siyasal değerler erkeklerde dördüncü sıraya yükselmektedir. Sosyal değerlerin tercih sıralamasında kız öğrencilerin önde olması, cinsiyet özellikleriyle ilişkili olarak, onların çevrelerine şefkat, merhamet ve sevgi ile baktığı, siyasal değerleri daha çok tercih eden erkek öğrencilerin ise yine cinsiyet özelliklerinden kaynaklanan duygularla sosyal çevrelerine karşı güçlü, otoriter ve söz sahibi bir konumda olmak istedikleri şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 3'e göre gelir düzeylerini *ortanın üstünde* olarak ifade eden gençler, sırasıyla *sosyal* (sıra ort: 144.30), *ahlâkî* (sıra ort: 121.98), *siyasal* (sıra ort: 110.52), *dinî* (sıra ort: 103.15), *estetik* (sıra ort: 88.97), *teorik-bilimsel* (sıra ort: 85.56) ve *ekonomik* (sıra ort: 84.25) değerleri tercih etmektedirler. Gelir seviyeleri *orta* düzeyde olanlar ise *dinî* (sıra ort: 123.87), *sosyal* (sıra ort: 112.85), *ahlâkî* (sıra ort: 111.26), *estetik* (sıra ort: 105.48), *siyasal* (sıra ort: 98.47), *teorik-bilimsel* (sıra ort: 98.16) ve *ekonomik* (sıra ort: 84.88) değerler şeklinde bir sıralamayla hareket eder görünmektedirler. Ekonomik açıdan *ortanın altında* olanlara gelince, bu grubu oluşturanlar, sırasıyla *dinî* (sıra ort: 119.56), *ekonomik* (sıra ort: 114.14), *sosyal* (sıra ort: 112.94), *siyasal* (sıra ort: 111.13), *ahlâkî* (sıra ort: 102.74), *teorik-bilimsel* (sıra ort: 100.26) ve *estetik* (sıra ort: 80.95) değerleri daha çok vurgulama eğilimindedirler.

Her üç grubun sıralamalarına dikkat edecek olursak, ilk dikkati çeken husus gelir düzeyi *ortanın üstünde* olanların sosyal değerleri ilk sıraya yerleştirmeleridir. Halbuki ekonomik durumları *orta* ve *ortanın altında* olanların ilk tercihlerini dinî değerler oluşturmaktaydı. Bununla beraber onların arasındaki bu farklılığın anlamlı bir seviyeye ulaşmadığı görülmektedir ($p > .05$). Ekonomik ve estetik değerlerin tercihinde ise, gelir düzeyi farklılığı önemli bir hâle gelmektedir. İkinci hipotezimizin desteklendiği anlamına gelen bu sonuca göre, ekonomik değerlerin tercihinde *orta* ve *ortanın altı* ile *ortanın üstü* arasında, estetik değerlerin tercihinde ise *orta* hâllilerle *ortanın altı* ve *ortanın üstü* arasında $p < .05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık ortaya çıkmaktadır. Gelir düzeyi *ortanın üstünde* olanların sosyal değerleri ilk sıraya yerleştirmeleri *orta* ve *ortanın altı*na göre daha fazla sosyal değerleri ön

plâna çıkarttıkları anlamına gelebilir. Bu ise onların beşerî ilişkilerini insan sevgisine dayalı bir şekilde geliştirmeye çalıştıkları şeklinde yorumlanabilir. Buna dayanarak ekonomik durumu ortanın üstünde olan ilâhiyat fakültesi öğrencilerinin hem maddî, hem de manevî anlamda insanlara karşı yardım-sever ve paylaşmaya eğilimli bir tutum içerisinde olduklarını söylemek mümkündür. Nitekim ortanın üstünde bir ekonomik güce sahip oldukları hâlde ekonomik değerleri ön plâna çıkartmamaları aynı zamanda bu insanların mütevazı ve olgun bir ruh yapısına sahip olduklarını da göstermektedir ki, bu durum esasen dinin öngördüğü davranış biçimleri ile de uygunluk göstermektedir. Başka çalışmalarda da din eğitimi alan öğrencilerinin *diğerkâm* bir yapıya sahip oldukları tespit edilmiştir (Hökelekli, 2002). Estetik değerleri en çok vurgulayan, hatta bu hususta alt gelir düzeyine mensup olanlardan anlamlı derecede farklılaşan orta gelir düzeyine mensup olanlar dinî değerleri de en çok vurgulayan gruptur. Kanaatimizce bu durum şartlar uygun olduğu zaman estetik değerlerle dinî değerlerin birbirini tamamlayacağı anlamına gelebilir. Aralarındaki fark anlamlı olmamakla bir-

Tablo 4

İlâhiyat Fakültesi Lisans ve DKAB Öğretmenliği Bölümünde Öğrenim Gören Öğrencilerin Değer Tercih Sıralamalarının Karşılaştırılması (Mann-Whitney U Testi)

Değerler	Bölüm	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Dinî	İ. F. Lisans	117	126.23	14769.00	6759.000	.301
	DKAB Öğretmenliği	125	117.07	14634.00		
Ahlâkî	İ. F. Lisans	112	112.37	12585.00	5951.000	.745
	DKAB Öğretmenliği	109	109.60	11946.00		
Estetik	İ. F. Lisans	95	97.76	9287.50	4727.500	.766
	DKAB Öğretmenliği	102	100.15	10215.50		
Ekonomik	İ. F. Lisans	95	86.12	8181.50	3621.500	.226
	DKAB Öğretmenliği	85	95.39	8108.50		
Sosyal	İ. F. Lisans	116	113.77	13197.50	6411.500	.530
	DKAB Öğretmenliği	116	119.23	13830.50		
Siyasal	İ. F. Lisans	101	100.38	10138.00	4987.000	.607
	DKAB Öğretmenliği	103	104.58	10772.00		
Teorik-Bilimsel	İ. F. Lisans	96	97.50	9360.00	4704.000	.902
	DKAB Öğretmenliği	99	98.48	9750.00		

değerler
eğitimi
dergisi

likte, alt düzey gelir grubuna mensup olanların güçlü, kudretli ve söz sahibi olmayı ifade eden siyasî değerleri orta ve üst kesimden daha fazla vurgulaması, onların içinde bulundukları durumdan kurtulma arzularının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bilimsel değerler konusunda üst kesimin düşük puan alması ise onların teorik olmaktan ziyade pragmatik bir tutum içerisinde oldukları anlamına gelebilir. Orta ve alt gelir düzeyinde olanlar ise daha entelektüel olma eğilimi içerisinde.

Tablo 4'deki sonuçlara göre *İlahiyat Fakültesi Lisans Bölümü* öğrencileri sırasıyla *dinî* (sıra ort: 126.23), *sosyal* (sıra ort:113.77), *ablâkî* (sıra ort: 112.37), *siyasal* (sıra ort: 100.38), *estetik* (sıra ort: 97.76), *teorik-bilimsel* (sıra ort: 97.50) ve *ekonomik* (sıra ort: 86.12) değerleri tercih etmektedirler. *DKAB Öğretmenliği Bölümü* öğrencilerine gelince onların değer tercihleri ise, *sosyal* (sıra ort: 119.23), *dinî* (sıra ort: 117.07), *ablâkî* (sıra ort: 109.60), *siyasal* (sıra ort: 104.58) *estetik* (sıra ort: 100.15), *teorik-bilimsel* (sıra ort: 98.48) ve *ekonomik* (sıra ort: 95.39) değerler şeklinde sıralanmaktadır. Görüldüğü üzere *İlahiyat Fakültesi Lisans Bölümü* öğrencilerinin birinci tercihini dinî, ikinci tercihini ise sosyal değerler oluştururken, bu sıralama *DKAB Öğretmenliği Bölümü* öğrencilerinin tercihinde yer değiştirmekte, yani sosyal değerler birinci sıraya yükselirken dinî değerler ikinci sıraya düşmektedir. Bunun dışında her iki grubun değer tercih sıralamalarında herhangi bir farklılık ortaya çıkmamaktadır. Gerçi değer tercihlerine atfettikleri önem sırasına göre *İlahiyat Lisans* ile *DKAB Öğretmenliği* öğrencileri arasında sıra ortalamaları arasında farklılıklar görülse de, bu durum anlamlılık seviyesine ulaşmamakta ($p>.05$), böylece üçüncü hipotezimiz doğrulanmış olmaktadır. Başka bir deyişle *İlahiyat Fakültesi Lisans* ve *DKAB Öğretmenliği Bölümü* öğrencilerinin değer tercih sıralamalarında gözlemlenen farklılıklar istatistiksel açıdan anlamlı değildir. Bununla birlikte her iki grubun üst sıralarda yer verdiği sosyal ve dinî değerlerle son sıraya yerleştirdiği ekonomik değerleri vurgulama düzeyleri arasında anlamlı olmasa da küçük bir farklılık izlenmektedir. Bu da *ilâhiyat fakültesi lisans öğrencilerinin* dinî değerleri (sıra ort: 126.23), *DKAB öğretmenliği bölümü öğrencilerine* (sıra ort:117.07) nispeten daha fazla önemsediklerini, buna karşılık *DKAB öğretmenliği bölümü öğrencilerinin* de sosyal değerleri (sıra ort: 119.23) *ilâhiyat lisans bölümü öğrencilerine* nispetle daha fazla vurguladıklarını göstermektedir. Her iki bölümün dinî değerleri ön planda tutması ise, gerek din eğitiminin etkisiyle gerekse aynı sosyal çevrede karşılıklı etkileşim içerisinde bulunmakla izah edilebilir (Kaya, 1998). Sosyal değerle-

rin ön plânda olması ise din eğitiminin insan sevgisini harekete geçirdiği şeklinde değerlendirilebilir. Bununla birlikte her iki grubun üçüncü tercihlerinin ahlâkî değerler olduğuna da dikkat edilecek olursa, dinî, sosyal ve ahlâkî değerlerin birbirlerini sürekli beslediği söylenebilir.

Tablo 5'e yakından bakılacak olursa, şu an öğrenim gördükleri bölümü *isteyerek tercih edenler* sırasıyla *dinî* (sıra ort: 140.99), *sosyal* (sıra ort: 115.54), *ahlâkî* (sıra ort: 107.22), *siyasal* (sıra ort: 106.32), *estetik* (sıra ort: 102.02), *teorik-bilimsel* (sıra ort: 93.02) ve *ekonomik* (sıra ort: 74.22) değerleri ön plânda tutarken, *istemeden tercih etmek zorunda kalanlar* ise, sırasıyla *sosyal* (sıra ort: 116.99), *ahlâkî* (sıra ort: 113.02), *dinî* (sıra ort: 112.41), *siyasal* (sıra ort: 100.71), *bilimsel-teorik* (sıra ort: 100.27), *estetik* (sıra ort: 97.65) ve *ekonomik* (sıra ort: 96.76) değerleri benimsemiş durumdadırlar.

Din öğretimi yapılan bir yüksek öğretim kurumunu isteyerek tercih eden gençlerin en çok dinî değerlere önem vermesi beklenen bir durumdur. Çünkü onlar bu tavırlarıyla öncelikle dinî (İslâmî) meselelerde bilgilenmek ve bu

Tablo 5 Öğrenim Görülen Bölümü İsteyerek Tercih Edip Etmemenin Değerlerin Tercih Edilmesine Etkisi (Mann-Whitney U Testi)						
Değerler	Bölümü isteyerek mi tercih ettiniz?	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Dinî	Hayır	165	112.41	18547.00	4852.000	.003
	Evet	77	140.99	10856.00		
Ahlâkî	Hayır	144	113.02	16275.00	5253.000	.517
	Evet	77	107.22	8256.00		
Estetik	Hayır	136	97.65	13280.00	3964.000	.614
	Evet	61	102.02	6223.00		
Ekonomik	Hayır	130	96.76	12579.00	2436.000	.008
	Evet	50	74.22	3711.00		
Sosyal	Hayır	153	116.99	17900.00	5968.000	.875
	Evet	79	115.54	9128.00		
Siyasal	Hayır	139	100.71	13999.00	4269.000	.523
	Evet	65	106.32	6911.00		
Teorik-Bilimsel	Hayır	134	100.27	13436.00	3783.000	.400
	Evet	61	93.02	5674.00		

değerler
eğitimi
dergisi

alanda uzmanlaşmak istemektedirler. Bunun da ötesinde onlar din eğitimi ve öğretimini kendilerine meslek olarak seçmiş olmaktadır. İlahiyat fakültesini isteyerek tercih etmeyenler ise, dinî değerleri üçüncü sırada vurgulamaktadırlar. Mann-Whitney U testi de iki grup arasında dinî değerlerin tercihinde anlamlı bir farklılık olduğunu ortaya koymaktadır ($p < .05$). Yine aynı testin sonuçlarına göre gençlerin öğrenim gördükleri bölümü isteyerek tercih edip etmemeleri ekonomik değerlerin tercihlerinde de $p < .05$ düzeyinde bir farklılık oluşturmakta, yani yüksek din eğitimi veren bir fakülteyi istemedi tercih edenler, isteyerek tercih edenlere nispetle ekonomik değerleri daha fazla vurgulama eğilimi göstermektedirler. Bu sonuçlar ise dördüncü hipotezimizin desteklendiği anlamına gelmektedir.

Ahlâkî, estetik, sosyal, siyasal ve teorik-bilimsel değerlerin hem vurgulanmasında, hem de bunların tercih sıralamasında kısmî farklılıklar olsa da, ilâhiyat fakültesini isteyerek tercih edenlerle isteyerek tercih etmeyenler arasındaki farklılıklar anlamlılık seviyesine ulaşmamaktadır ($p > .05$). Ancak anlamlı olmasa da, teorik bilimsel değerlerin tercihinde her iki grup arasında bir farklılaşma eğiliminin olduğu dikkat çekmektedir. Çünkü “*Bölümü isteyerek mi tercih ettiniz?*” sorusuna “*hayır*” diyenlerin teorik-bilimsel değerleri tercih etme düzeyleri sıra ortalaması itibarıyla 100.27 iken, “*evet*” diyenlerin sıra ortalaması ise 93.02’dir. Öyleyse din eğitimi almayı arzularak ilâhiyat fakültesine kayıt yaptıranlarla, aslında istemedikleri hâlde ilâhiyat eğitimi almak zorunda kalanların birbirlerinden çeşitli açılardan farklılaştığını söyleyebiliriz. Söz konusu farklılıkların özellikle dinî ve ekonomik değerlerin tercihinde ortaya çıkması ise gençlerin ilâhiyat fakültesinden ne bekledikleri ile ilişkilidir. İslâm dinini öğrenme arzusu taşıyan gençler bu fakülteyi isteyerek tercih eder görünmektedirler. Bu sebeple onlar dinî değerlere daha fazla atıf yapmaktadırlar. Gerçi üniversite sınavından kaynaklanan bazı sıkıntılardan dolayı ilâhiyat fakültesini tercih etmek zorunda kalanlar da dinî değerleri temel değer olarak önemsemektedirler. Ancak bu kesimin dinî değerleri tercih etme yoğunluğu nispeten azalmış, buna karşılık onların ekonomik değerleri vurgulama eğilimleri kuvvetlenmiş görünmektedir. Bu ise yüksek öğretim sürecinde, gençlerin, aldıkları eğitimin içeriğine göre belli değerleri tercih etme eğilimi içerisine girdikleri, ancak bu süreçte yaşadıkları memnuniyetsizliklerin onların değer tercih sıralamalarında kendisini kuvvetlice hissettirdiğini söyleyebiliriz.

sal (sıra ort: 110.05), *ablâkî* (sıra ort: 104.49), *estetik* (sıra ort: 85.30) ve *eko-
nomik* (sıra ort: 72.32) değerlerden ibarettir. *İkinci sınıfların* tercihleri; *dini*
(sıra ort: 128.98), *sosyal* (sıra ort: 114.72), *ablâkî* (sıra ort: 109.04), *estetik* (sı-
ra ort: 101.21), *siyasal* (sıra ort: 99.26), *teorik-bilimsel* (sıra ort: 97.06) ve *eko-
nomik* (sıra ort: 93.16) değerler şeklinde sıralanırken, *üçüncü sınıfların* ki,

Tablo 6 İlâbiyat Fakültesi Lisans ve DKAB Öğretmenliği Bölümü Öğrencilerinin Öğrenimlerine Devam Ettikleri Sınıflara Göre Tercih Ettikleri Değerlerin Karşılaştırılması (Kruskal Wallis Testi)							
Değerler	Sınıf	n	Sıra Ort.	sd	χ^2	p	Farklılıklar
Dinî	1	60	134,68	3	7.754	.051	-
	2	53	128,98				
	3	65	122,17				
	4	64	102.58				
Ahlâkî	1	54	104,49	3	1.086	.780	-
	2	52	109,04				
	3	58	115,81				
	4	57	114,06				
Estetik	1	49	85,30	3	4,378	.223	-
	2	47	101,21				
	3	56	100,73				
	4	45	107,74				
Ekonomik	1	41	72,32	3	7.955	.047	1 ile 4 arasında
	2	43	93,16				
	3	48	91,51				
	4	48	102,64				
Sosyal	1	56	111,50	3	1,699	.637	-
	2	53	114,72				
	3	62	125,71				
	4	61	113,28				
Siyasal	1	52	110,05	3	2.295	.513	-
	2	48	99,26				
	3	54	94,39				
	4	50	106,52				
Teorik- Bilimsel	1	48	110,05	3	4.838	.184	-
	2	45	97,06				
	3	49	100,17				
	4	53	85,88				

sosyal (sıra ort: 125.71), *dini* (sıra ort: 122.17), *ablâki* (sıra ort: 115.81), *estetik*, (sıra ort: 100.73), *teorik-bilimsel* (sıra ort: 100.17), *siyasal* (sıra ort: 94.39) ve *ekonomik* (sıra ort: 91.51) değerlerden oluşmaktadır. *Dördüncü sınıfların* değer tercih sıralamalarına gelince, *ablâki* (sıra ort: 114.06), *sosyal* (sıra ort: 113.28) *estetik* (sıra ort: 107.74), *siyasal* (sıra ort: 113.28), *ekonomik* (sıra ort: 102.64), *dini* (sıra ort: 102.58), ve *teorik-bilimsel* (sıra ort: 85.88) değerler şeklinde bir sıralama ile karşılaşmaktayız.

Görüldüğü üzere yüksek din eğitimi alan birinci sınıf öğrencileri ile son sınıf öğrencileri arasında hem değerlerin vurgulanma düzeyinde, hem de tercihlerin sıralanmasında kayda değer farklılıklar mevcuttur. Vurgulanma açısından en çok farklılıkların gözlemlendiği değerler dini, ekonomik, estetik ve teorik-bilimsel değerlerdir. Çünkü dini değerler birinci sınıfta sıra ortalaması itibarıyla 134.68 iken son sınıfta bu rakam 102.58'e düşmektedir. İstatistiksel olarak anlamlı olmasa da ($p > .05$), dini değerlerin birinci sınıftan son sınıfa doğru devamlı düşüş göstermesi ilâhiyat fakültelerinde verilen din eğitiminin *bilinçlendirici* olmaktan ziyade, *bilgilendirici* bir nitelik arz ettiği anlamına gelebilir. Farklı bilgilerle karşılaşan ve bu süreçte birbiriyle çelişen, ancak yadsınamayacak derecede dini bir form ve anlam ile ifade edilen malûmatın gençlerde *bilişsel bir karmaşıklık* ortaya çıkardığı düşünülebilir. Ayrıca değişen şartlar ve zamana göre gençlerin tutumlarının değişme eğilimi göstermiş olması da muhtemeldir. Çünkü geleneksel bir çevreden ve geleneksel dini bilgilerle donanmış bir hâlde ilâhiyat fakültesine gelen öğrenciler birinci sınıftayken hâlâ eski bilgilerinin etkisinde tutum ve davranışlar gösterebilirler. Fakat zamanla hem öğrendikleri bilgilerin kümülatif etkisiyle hem de son sınıfa yaklaştıkça geleceklerini plânlama arzusu ve ekonomik kaygıların ön plâna çıkmasıyla dini değerleri tercihlerinde kısmî bir düşüş yaşamış olabilirler. Çünkü son sınıfta dini değerlerde düşüş gözlenirken, ekonomik değerlerde ciddi bir yükseliş söz konusudur. Birinci sınıf öğrencilerinde sıra ortalaması itibarıyla 72.32 ile en alt sırada olan ekonomik değerler dördüncü sınıfta 102.64 puanla beşinci sıraya yükselmektedir. Beşinci hipotezimizle de uyumlu olan bu sonuca göre, öğrencilerin fakülte eğitimlerini tamamlama ve hayata atılma süreçlerinde, ekonomik kaygıları daha yakından hissetmeye başladıkları söylenebilir. Kruskal Wallis testi sonuçlarına göre ekonomik değerlerin tercih edilme oranlarında sınıflar arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmaktadır. Mann-Whitney U testi analizi de bu farklılığın birinci sınıfla dördüncü sınıf arasında olduğunu ortaya koymaktadır. Bu da belirli şartlarda, dini değerlerle ekonomik değerler arasında ters yönlü bir ilişkinin ortaya çıkabileceği ihtimalini akla getirmekte-

dir. İstatistik olarak anlamlı olmasa da sınıflar arasında diğer değerlerin ter-
cihinde de farklılıklar ortaya çıkmıştır. Meselâ estetik değerler birinci sınıf-
ta 85.30 sıra ortalamasıyla altıncı sırada yer alırken, ikinci (sıra ort: 101.2)
ve üçüncü (sıra ort: 100.73) sınıflarda dördüncü sıraya; dördüncü sınıfta ise
(sıra ort: 107.74) üçüncü sıraya yükselmektedir. Bu durumu din eğitiminin
estetik değerlerin ortaya çıkmasına ve gelişmesine katkı sağladığı şeklinde

Tablo 7
Öğrencilerin Dine Önem Verme Düzeylerine Göre Değer Tercih Sıralamalarının
Karşılaştırılması (Kruskal Wallis Test)

Değerler	Dine önem verme düzeyi	N	Sıra Ort.	sd	x ²	p	Farklılıklar
Dinî	1 Biraz önemli	11	66.23	2	37.220	.000	1 ile 3 2 ile 3 arasında
	2 Önemli	57	80.98				
	3 Çok önemli	174	138.27				
Ahlakî	1 Biraz önemli	10	135.40	2	2.549	.280	-
	2 Önemli	52	117.46				
	3 Çok önemli	159	107.35				
Estetik	1 Biraz önemli	10	119.35	2	1.389	.499	-
	2 Önemli	42	97.17				
	3 Çok önemli	145	98.13				
Ekonomik	1 Biraz önemli	11	107.38	2	14.400	.001	1 ile 3 2 ile 3 arasında
	2 Önemli	50	111.87				
	3 Çok önemli	119	80.38				
Sosyal	1 Biraz önemli	10	152.25	2	3.049	.218	-
	2 Önemli	53	114.25				
	3 Çok önemli	169	115.09				
Siyasal	1 Biraz önemli	10	109.14	2	.161	.923	-
	2 Önemli	48	104.14				
	3 Çok önemli	146	101.64				
Teorik- Bilimsel	1 Biraz önemli	11	114.06	2	.974	.615	-
	2 Önemli	45	101.04				
	3 Çok önemli	139	96.06				

yorumlayabiliriz. Teorik bilimsel değerler de birinci sınıfta dördüncü sırada tercih edilirken (sıra ort: 110.05), son sınıfta yedinci, yani son sıraya yerleşmektedir (sıra ort: 85.88). İlahiyat fakültesine ilk kayıt yaptırdıkları zaman dini öğrenme arzu ve isteğiyle motive olan gençler, belli bir bilgi birikimine eriştikten ya da sübjektif olarak böyle bir kanaate ulaştıktan sonra, teorik-bilimsel değerleri geri plâna atma eğilimi göstermektedirler. Bu durumu fakülte eğitiminin son yıllarında yaşanan *zihinsel yorgunluk*la da izaha çalışmak mümkündür. Ayrıca mezun olduktan sonra ne olacaklarının belirsizliğini yaşayan gençlerin daha pragmatik bir tutum takınarak, geleceğe yönelik kaygılarının verdiği stresten kurtulmak istemeleri de bu husustaki tercihlerini etkilemiş olabilir. Ancak bütün bunların yanında üniversiteye bilimsel bazı beklentileri taşıyarak gelen ve entelektüel arayışlarına cevap arayan öğrencilerin ya bu beklentilerin karşılığını geldikleri ortamda yeterince bulamamaları ya da pragmatik bir dünya anlayışının baskısıyla teorik değerlerin günümüz şartlarında çok da anlam ifade etmediği duygusuna kapılmalarından dolayı bu tür değerlerin öğrenim hayatının son yıllarında, özellikle mezuniyete yakın dönemlerde geri plâna düştüğü ileri sürülebilir. Esasen bu yorumun üniversite gençliğinin çoğunluğu için geçerli olabileceğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Tablo 7'deki veriler göstermektedir ki, kendileri için dini biraz önemli kabul edenler sırasıyla, *sosyal* (sıra ort: 152.25), *ablâki* (sıra ort: 135.40), *estetik* (sıra ort: 119.35), *teorik-bilimsel* (sıra ort: 114.06), *siyasal* (sıra ort: 109.14), *ekonomik* (sıra ort: 107.38) ve *dini* (sıra ort: 66.23) değerleri tercih etmektedirler. "Din benim için önemlidir" diyenler de, *ablâki* (sıra ort: 117.46), *sosyal* (sıra ort: 114.25), *ekonomik* (sıra ort: 111.87), *siyasal* (sıra ort: 104.14), *teorik-bilimsel* (sıra ort: 101.04), *estetik* (sıra ort: 97.17) ve *dini* (sıra ort: 80.98) değerleri ön plânda tutuma eğilimi içerisindedirler. Dinin çok önemli olduğunu ifade edenler ise, *dini* (sıra ort: 138.27), *sosyal* (sıra ort: 115.09), *ablâki* (sıra ort: 107.35), *siyasal* (sıra ort: 101.64), *estetik* (sıra ort: 98.13), *teorik-bilimsel* (sıra ort: 96.06) ve *ekonomik* (sıra ort: 80.38) değerler şeklinde bir sıralamayı benimser görünmektedirler. *

Kruskal Wallis testi sonuçlarına göre, gençlerin dine önem verme düzeyleri

* Anketimizde dinin sübjektif açıdan ne kadar önemli kabul edildiğinin belirlenmesine yönelik olarak bulunan ve bağımsız değişken olarak kullandığımız soruda; "Din benim için hiç önemli değil", "biraz önemli", "önemli" ve "çok önemli" olmak üzere dört şık mevcuttu. Öğrencilerden "Din benim için hiç önemli değil" diyenler çıkmadığı için sayısal analizler ve yorumlar "biraz önemli", "önemli" ve "çok önemli" üzerinden yapılmıştır.

dinî ve ekonomik değerlerin tercihinde anlamlı bir farklılık oluşturmaktadır ($p < .05$). Mann-Whitney U testi ise gerek dinî, gerekse ekonomik değerlerin tercihinde görülen bu farklılığın; dini biraz önemli görenlerle önemli ve çok önemli görenler arasındaki farklılıktan kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Dine önem verme düzeyine göre diğer değerlerin tercih edilmesinde çeşitli düzeyde farklılıklar olsa da bunlar anlamlılık seviyesine ulaşmamaktadır ($p > .05$). Bu da altıncı hipotezimizin desteklendiği anlamına gelmektedir.

Yüksek din eğitimi aldıkları hâlde, dini kendileri için biraz önemli kabul edenlerin değer tercih sıralamalarında dinî değerleri son sıraya yerleştirmeleri oldukça dikkat çekicidir. Değer tercih sıralamasında dinî değerleri son sıraya yerleştiren bu grubun ahlâkî, estetik ve sosyal değerleri daha fazla vurgulaması, dinî değerlerin geri plâna düştüğü yerde dinin etki boyutunun ahlâkî ve sosyal değerler içerisinde kendisini hissettirdiği, bu sebeple onların beşerî ilişkilerini ahlâkî ve sosyal değerlerle şekillendirdikleri, kişisel zevklerini ise estetik değerlerle telafi etmeye çalıştıkları anlamına gelebilir.

Dini biraz önemli kabul edenlerde olduğu gibi dini önemli kabul edenlerde de *dini* değerler son sırada yer almaktadır. Bu grubun birinci tercihini ahlâkî, ikinci tercihini ise sosyal değerler oluşturmaktadır. Hâlbuki dini biraz önemli görenlerin birinci tercih sosyal, ikinci tercihi ise ahlâkî değerler üzerinde yoğunlaşmaktaydı. Buna göre dini biraz önemli ve önemli görenlerin ilk iki tercihi yer değiştirmiş olmaktadır. Burada dikkat çeken bir başka husus da ekonomik değerlerin üçüncü sıraya yükselmesidir.

Dini çok önemli kabul edenlere gelince bunların ilk tercihini dinî değerler oluşturmaktadır. Bu grubun böyle bir tavır içerisinde olması da normaldir. Çünkü dini gerçekten çok önemli kabul edenler, günlük hayatlarında dinin etkisini daha fazla hissetme durumunda kalabilirler. Yani onların merkezî tutumunu din oluşturduğu için, bu durum ister istemez tercihlerine yansımaktadır. Sosyal ve ahlâkî değerlerin burada da önemini koruduğu görülmektedir. Ayrıca dinî değerlerle ekonomik değerlerin olumsuz bir ilişki içerisinde olduğu da ortaya çıkmaktadır. Çünkü dini kendileri için çok önemli kabul edenler sıra ortalaması itibarıyla ekonomik değerlerden en düşük puanı almışlardır. Bu ise dine önem verildikçe manevî tarafının daha çok geliştiği ve pragmatik eğilimlerin azaldığı şeklinde yorumlanabilir. Bu da göstermektedir ki, dinin sübjektif önemliliği arttıkça tercih edilecek olan değerlerde farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Esasen başka çalışmalarda da benzeri bulgular elde edilmiştir. Atay (2003) tarafından Schwartz değerler ölçe-

gi kullanılarak, Türk yönetici adayları üzerinde gerçekleştirilen bir çalışmada; kendilerini “çok dindar”, “orta derecede dindar”, “dindar olmayan” ve “hiç dindar olmayan” şeklinde değerlendirenlerin değer tercihlerinin belirli açılardan farklılaştığı, dindarlık algıları arttıkça *saygı, sadakat, geleneklere bağlılık, cesaret, sorumluluk* ve *dindar olma* gibi geleneksel muhafazakâr değerlerin artış gösterdiği tespit edilmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Yüksek seviyede din eğitimi alan öğrencilerin değer tercih sıralamalarının çeşitli değişkenlerle ilişkisinin incelendiği bu çalışmada ortaya çıkmıştır ki, cinsiyet ve bölüm farklılığı gençlerin değer tercih sıralamalarında anlamlı bir farklılık ortaya çıkarmamaktadır. Ekonomik durumları, eğitim-öğretime devam ettikleri sınıf ve dine önem verme düzeyleri ise, aralarında anlamlı farklılıklar oluşturmaktadır. Beklentilerimizle de uyumlu olan bu sonuçlar çalışmamızın başında ileri sürdüğümüz hipotezlerimizin desteklendiği anlamına gelmektedir.

Farklı değişkenlere göre değişiklik arz etse de gençlerin ilk üç tercihlerine dinî, sosyal ve ahlâkî değerleri yerleştirmeleri, ilâhiyat fakültesinde eğitim-öğretim görmelerinden kaynaklanmaktadır. Din eğitimi alan kişilerde dinî değerlerin daha çok ön plânda olması zaten yapılan çalışmalarda tespit edilmiş bir husustur (Allport, 1968). Gençlerin hem dinî, hem sosyal, hem de ahlâkî değerlerde yüksek puan alması ise, söz konusu her üç değer bir-birini tamamladığı şeklinde yorumlanabilir. Hatta bu anlamda dinin günlük hayata ve beşerî ilişkilere etkisinin ahlâkî değerlerle ilişkili olduğu düşünülebilir. Çünkü dinin etki boyutu büyük ölçüde ahlâk alanında ortaya çıkmaktadır. Aslında bu da doğal bir süreçtir. Zira Vergote’u (1999: 278-279) takip ederek söyleyecek olursak; inanan insan için ahlâk, dinî inancın ve yaşantının hem şartını hem de sonucunu oluşturmaktadır. Gerek din gerekse ahlâk insan sevgisini ön plâna çıkardığı için sosyal değerlerin dinî ve ahlâkî değerlerle harmanlanmış bir şekilde bulunduğu söylenebilir. Buradan hareketle ilâhiyat fakültesi öğrencilerinin genel itibarıyla ilk üç tercihlerine dinî, ahlâkî ve sosyal değerleri yerleştirmelerini doğal karşılamak gerekir. Bu da bize her üç değer arasında çok sıkı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Dine önem verilme düzeyine göre yaptığımız analizde dini biraz önemli kabul edenlerin ahlâkî değerleri ikinci sıraya, dinî değerleri ise

son sıraya yerleştirmeleri, bunların din ile ahlâkı birbirinden farklı olarak değerlendirmelerinden kaynaklanıyor olabilir.

Gençlerin değer tercih sıralamalarında genelde benzerliklerin olduğu görülmektedir. Bunu din eğitimi alan gençlerin ortak kültür etkileşimi ve din eğitiminin biçimlendirici etkisiyle izaha çalışmak mümkündür. Bununla birlikte farklı değişkenlere bağlı olarak değişen tercih sıralamalarının ortaya çıktığı da tespit edilmiştir. Ekonomik, estetik ve sosyal değerlerin yanı sıra, özellikle din bilimlerinin öğretiminin yapıldığı ilâhiyat fakültesinde dinî değerlerin sıralanmasında da anlamlı farklılıkların ortaya çıkması, bu kurumlarda tek tipte öğrencilerin yetişmediğini gösteren önemli bir bulgu olarak değerlendirilebilir. Çünkü burada din eğitimi temelde bilgilendirici bir muhteva ile yapılmakta, söz konusu bilgilerin benimsenmesi ve özüm-senmesine kurumsal olarak müdahale edilmemektedir. Bu da din eğitiminin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan ve bireyin tutum ve davranışlarını belirlemeye hizmet eden değerlerin genelde ortak kültür etkileşimi ile şekillendiği, özelde ise bu şekillenmenin şiddet ve yoğunluğunun daha farklı bireysel ve sosyal faktörlerle belirlendiği anlamına gelmektedir. Öte yandan dinin öğretim konusu edildiği bir kurumda dinî değerlerin son sıralarda yer alabilmesi her ne kadar tabîi olarak kabul edilse de, bu meseleye kurumun eğitim amaçları açısından bakıldığı zaman, belirlenen hedeflere ulaşma noktasında bir başarısızlığın olduğu da düşünülebilir. Ancak, çok çeşitli faktörlerin de etkisiyle, eğitimde belirlenen hedeflere eksiksiz olarak ulaşmanın çoğu zaman mümkün olamadığı da bir gerçektir.

Bu arada şu hususu da hatırlatmakta fayda vardır ki, bu sonuçlar yeni çalışmalarla teyit edilmedikçe genelleştirilmemelidir. Çünkü farklı ilâhiyat fakültelerinde benzeri çalışmalar yapılırsa yüksek seviyede din eğitimi alan öğrencilerin değer tercihlerindeki farklılıklar ya da benzerlikler daha yakından izlenebilir. Ayrıca ilâhiyat fakültesi öğrencileriyle diğer fakülte ve bölümlerde okuyan öğrenciler karşılaştırmalı olarak incelenmelidir. Böylece hem dinî değerlerin üniversiteli gençler tarafından ne düzeyde benimsendiği, hem de din eğitimi alanların almayanlardan hangi hususlarda farklılaştığı tespit edilebilir. Bu tür çalışmalar belirli periyotlarla yapılırsa bu sefer de değişen şartların değerlerin tercihinə nasıl yansıdığı, ilgi ve ihtiyaçların hangi değerler üzerinde yoğunlaştığı, nihayet dinin bu değişimden nasıl etkilendiği belirlenebilir.

Kaynakça

- Akbaba-Altun, S. (2003). Eğitim yönetimi ve değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (1), 7-17.
- Allport, G. W. & Vernon, P. E. (1931). *A study of values*. Boston: Houghton-Mifflin.
- Allport, G. W. (1949). *Personality: A psychological interpretation*. London: Constable & Company.
- Allport, G. W. (1961). *Pattern and growth in personality*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Allport, G. W. (1968). *The person in psychology*. Boston: Beacon Press.
- Allport, G. W., Vernon, P. E. & Lindzey, G. (1960). *A study of values*. Boston: Houghton-Mifflin.
- Arda, B. (1993). Tıp öğrencilerinin meslek seçme motivasyonları ve değer sistemleri konusunda bir durum değerlendirmesi. R. Bayraktar & İ. Dağ (Eds.), *VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları içinde* (s. 59-64). Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayını.
- Atay, S. (2003). Türk yönetici adaylarının siyasal ve dinî tercihleri ile yaşam değerleri arasındaki ilişki. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (3), 87-120.
- Aydın, M. (2003). Gençliğin değer algısı: Konya örneği. *Eğitim Değerleri Dergisi*, 1(3), 121-144.
- Bacanlı, H. (2002). *Değer tercihleri: Psikolojik kavram analizleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Bar-Tal, D. (1999). Croyances ideologie et construction du groupes. In J.C. Deschamps, J. F. Morales, D. Paez, & S. Worchel (Eds.), *L'Identité sociale: La construction de l'individu dans les relations entre groupes*. (pp. 43-66). Grenoble: PUG.
- Başaran, F. (1993). Üniversite eğitim süresi içerisinde öğrencilerin değer tercih sıralamalarında değişme. R. Bayraktar & İ. Dağ (Ed.), *VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları içinde* (s. 49-58). Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayını.
- Bayyığıt, M. (1989). *Üniversite gençliğinin dini inanç tutum ve davranışları üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış doktora tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Bertalanffy, L. V. (1973). Le monde de la science et le monde des valeurs. In F. James & T. Bugental (Ed.), *Psychologie et Liberation de l'Homme* (pp. 427-440). Verviers: André Gérard Marabout.
- Campbell, D. T. (1963). Social attitudes and other required behavioral dispositions. In S. Korc (Ed.), *Psychology: A study of science*, 6, (pp. 94-172), New York: McGraw Hill.
- Deconchy, J. P. (1970). La psychologie des faits religieux. In H. Desroche & J. Seguy (Ed.), *Introduction aux Sciences Humaines des Religions*, (pp. 145-174), Paris: Cujas.
- Duriez, B., Fontaine, J. R. J., & Lutyen, P. (2001). La Religiosité influence-t-elle encore notre vie? Nouvelles preuves soutenant la différenciation des structures de valeurs en fonction de différents types de religiosité. In V. Saroglou & D. Hutsebaut (Eds.), *Religion et Développement Humain*, (pp. 93-113), Paris: L'Harmattan.
- Duriez, B., Lutyen, P., Snauwaert, B. & Hutsebaut, D. (2002). *The importance of religiosity and values in predicting political attitudes: Evidence for the continuing importance of religiosity in Flanders (Belgium)* <http://psy.kuleuven.ac.be/religion/adibe/ReligionValuesIdeology.pdf> Internet adresinden edinilmiştir.
- Fichter, J. (1996). *Sosyoloji nedir?* (Çev., N. Çelebi). Ankara: Attila Kitabevi.
- Fontaine, J. R.J., Duriez, B., Lutyen, P., Corveleyn, J. & Hutsebaut, D. (2003). *Consequences of a multi-dimensional approach to religion for the relationship between religiosity and value priorities*. <http://www.psy.kuleuven.ac.be/religion/adobe/Religion&Values2.pdf>. Internet adresinden edinilmiştir.

- Günay, Ü. (1998). *Din sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Güngör, E. (1998). *Değerler psikolojisi üzerine araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Güvenç, B. (1976). Değerler, tutumlar ve davranışlar. R. Keleş (Ed.), *Toplum Bilimlerde Araştırma ve Yöntem* içinde (s. 23-33). Ankara: Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.
- Hökelekli, H. (2002). Gençlik ve din. H. Hökelekli (Ed.), *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi* içinde (s. 11-29). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Kaya, M. (1998). *Din eğitiminde iletişim ve dini tutum*. Samsun: Etüt Yayınları.
- Kayıklık, H. (2000). *Dini yaşayış biçimleri: Psikolojik temelleri açısından bir değerlendirme*. Yayımlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Mehmedoğlu, Y. (2001). *Erişkin bireyin kendilik bilinci ve din eğitimi*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: The Free Press.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of value: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, 25 (pp. 1-65). London: Academic Press.
- Shayegan, D. (1993). *Yaralı bilinç: Geleneksel toplumlarda kültürel şizofreni*. (Çev., H. Bayrı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Spranger, E. (1928). *Types of Men*. New York: Stechert.
- Tezcan, M. (1974). *Türklerle İlgili Stereotipler (kalıp yargılar) ve Türk değerleri üzerine bir araştırma*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Thomas, W. I. & Znaniecki, F. (1927). *The polish peasant in Europe and America*. New York: Knopf.
- Tolan, B. (1996). *Toplum bilimine giriş*. Ankara: Murat Kitabevi-Adım Yayıncılık.
- Topçu, N. (2001). *Sosyoloji*. E. Elverdi & İ. Kara (Haz.), İstanbul: Dergah Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1960). Değerler ve inanma problemi hakkında bazı notlar. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, 21-31.
- Ünal, C. (1981). *Genel tutumların veya değerlerin psikolojisi üzerine bir araştırma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Vergote, A. (1999). *Din inanç ve inançsızlık*. (Çev., V. Uysal). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Vernon, P. E. & Allport, G. W. (1931). A test for personel values, *Journal of abnormal and social psychology*, 26, 231-248.
- Yapıcı, A. (2002). *Gençlerde dini kalıp yargılar: Sosyal psikolojik bir araştırma*. Yayımlanmamış doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Yavuz, K. (1998). *Günümüzde din eğitimi*. Adana: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Yörükoğlu, A. (1988). *Gençlik çağı: Ruh sağlığı ve ruhsal sorunları*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

The Order of Divinity Students' Value-Choices: An Example of Çukurova University Faculty of Divinity

Citation/©– Yapıcı, A. & Zengin, S. Z. (2003). The Order of Divinity Students' Value-Choices: An Example of Çukurova University Faculty of Divinity/ İlâhiyat fakültesi öğrencilerinin değer tercih sıralamaları üzerine psikolojik bir araştırma: Çukurova Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi örneği. *Journal of Values Education (Turkey) / Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (4), 173-206.

Abstract– The values that people adopt change in time and this change emerges with the effect of several factors. The developments that appear in values affecting daily life show their influence in individual's attitudes and behaviors as well as their social interactions. If values did not change, both individuals and societies in which they live would remain in a static structure. On the other hand, if values showed rapid changes all the time, there would not be any possibility of balance or stability neither for the individual nor for the society. At this point, it can be said that values that people prefer change due to different factors. In the light of the present literature, the present study investigated the order of divinity students' value-choices. The results showed that gender and department differences did not make a meaningful difference in the preference of values. However, significant results were found based on students' economic level, studying at the Faculty of Divinity whether voluntarily or not, college status, and the level of importance of religion.

Key Words– Religion, Religiosity, Religious Education, Values, Terminal Values, Instrumental Values, Gordon W. Allport, Rokeach.